

Älvestad – från brand till återuppbyggnad

Emma Jonsson, Linköpings stift 2009-09-04

Älvestad kyrka efter branden, mars 2007 (foto: Gunnar Nordanskog)

Detta arbete är genomfört under perioden 28 maj – 4 september 2009 av Emma Jonsson, som del av hennes praktik vid Linköpings stiftskansli. Praktiken utgör den avslutande delkursen vid Kulturvetarlinjen, Stockholms Universitet.

Undertecknad har, i sin egenskap av handledare för praktiken, givit Jonsson uppdraget att undersöka beslutsprocessen och attityder kring återuppbyggnaden av Älvestads kyrka. Vi tackar Fornåsa församling och alla de personer som låtit sig intervjuas för vänligt tillmötesgående.

Linköping 4 september 2009

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Gunnar Nordanskog', written in a cursive style.

Gunnar Nordanskog
stiftsantikvarie

Inledning

Branden

Klockan 12.25 den 29 mars 2007 inkommer till räddningstjänsten i Motala/Vadstena ett larm om industribrand i Älvestad. Fem räddningsfordon skickas till platsen. Vid ankomst görs bedömningen att spridningsrisk till kyrka och närliggande bostadshus inte är aktuell för tillfället. Strax efter klockan ett uppmärksammas rök från kyrkans tak. Ungefär 30 minuter senare anländer en stegbil från Motala. Efter ytterligare 20 minuter lyfter taket och släpper ut ett stort eldklot som slår mot brandmannen på stegbilen, om stegbilen därefter fortfarande används framgår inte. 14.30 rasar kyrktaket in.¹ En tid senare fattar församlingen beslutet att kyrkan ska byggas upp som en mindre kyrka i medeltida stil. I skrivande stund pågår arbetet med återuppbyggnaden.

Älvestad kyrka, kort tid efter branden (foto: Gunnar Nordanskog)

Undersökningens syfte

Syftet med denna sammanställning är att belysa församlingens reaktioner när deras kyrka brunnit. Fokus ligger till största delen på beslutsprocessen kring återuppbyggnaden. Jag har fokuserat på församlingens tankar och känslor men också på hur processen har sett ut rent praktiskt vad det gäller möten, planering och så vidare. Större delen av materialet består av intervjuer med församlingsbor och förtroendevalda i Älvestad. I texten kommer dessa med

---

¹ Insatssammanställning, Räddningstjänsten Motala Vadstena 070924, sid 5

ett fåtal undantag att refereras till som intervjuperson ett, två och så vidare. Utöver detta har jag tagit del av en mängd rapporter, mötesprotokoll och utredningar, framförallt riksantikvarieämbetets rapport om kyrkobränder, *Kyrkan brinner!*

Jämförelse med andra bränder

Kyrkan brinner! är Riksantikvarieämbetets rapport om kyrkobränder. Den är intressant i det här fallet därför att den tar upp 17 kyrkor som brunnit och endast 5 av dessa har *inte* byggts upp som de var. Kanske kan en kort sammanfattning av rapportens resultat ge ökad förståelse för de omständigheter som resulterat i att Älvestad kyrka kommer att byggas upp så som det planeras. De fem som inte rekonstruerats är Aspeboda kyrka i Dalarna och Lundby nya kyrka i Göteborg som båda fått ny gestaltning, Bäckaby kyrka i Jönköping och Sura gamla kyrka i Västmanland som inte byggts upp alls och Trönö nya kyrka i Hälsingland där en ny och mindre kyrka byggts upp i ruinen av den gamla.²

Hos de två som inte byggts upp (Bäckaby och Sura gamla kyrka) har tankegångarna varit framför allt att det inte går att återskapa det som blivit förstört. Ett annat argument mot ett återuppförande har givetvis varit att det skulle vara för dyrt. Viss debatt har förekommit i lokalpressen men ingen av dessa kyrkor har varit aktiv för gudstjänster och de har inte heller ägts av församlingen. Bäckaby kyrka ägdes av Jönköpings länsmuseum och Sura gamla kyrka av kommunen. Båda kyrkorna var byggda av trä vilket resulterat i att i princip ingenting blivit kvar efter branden, därför har inte något krav på att bevara vissa murdelar eller liknande funnits som i Älvestad. På båda platserna har en minnesplats upprättats.³

Trönö nya kyrka brann 1998 och endast murverket fanns kvar efter branden. Kyrkan byggdes upp mycket likt ett av förslagen för Älvestad kyrka, det vill säga att ett nytt mindre kyrkorum byggdes i ena delen av kyrkan och den andra delen lämnades ouppvärmad som en uteplats med fontän och växter. I detta fall anlätades en arkitekt, Åsa Flarup-Källmark som utifrån församlingens ekonomi och behov lade fram fem olika alternativ som sedan röstades om. Förutsättningarna är mycket lika Älvestads, framförallt vad det gäller oviljan/förbudet mot att riva de kvarvarande murarna.⁴

De två kyrkor som återuppförts i ny gestaltning är alltså Aspeboda kyrka och Lundby nya kyrka. Aspeboda kyrka återuppfördes med samma plan och volym som den ursprungliga kyrkan men i tegel istället för trä. Anledningen till detta anges vara dels att man inte tyckte sig kunna få tag på tillräckligt bra virke men även att en kyrka i tegel skulle innebära lägre underhållskostnader. Precis som i Älvestad har alltså ett övervägande argument varit

---

² Kyrkan brinner, Rapport från Riksantikvarieämbetet 2004:2, sid 13

³ Kyrkan brinner sid 27 och 39

⁴ Kyrkan brinner sid 42

framtida underhållskostnader. Även Lundby nya kyrka nygestaltades i tegel, dock efter stridigheter inom församlingen.⁵

Ryssby kyrka bör också nämnas i detta sammanhang då en studieresa gjordes från Älvestads församling efter branden. Ryssby kyrka i Småland brann 2001. Precis som Älvestad kyrka var Ryssby byggd på 1700-talet på grunden av en medeltida kyrka. Under branden förstördes allt utom murarna. Detta påverkade liksom i Älvestad återuppbyggnadsbeslutet, då man i Ryssby var osäker på om man från länsstyrelsen skulle få tillstånd att riva murarna, vilket man i Älvestad delvis inte har fått. Interiört har Ryssby kyrka delats på mitten där ena delen är kyrkrum och andra halvan består av administrativa lokaler.⁶

Kyrkan brinner! sammanfattar församlingens tankar efter en brand och menar att den första reaktionen oftast är att kyrka ska byggas upp som den alltid har varit. Författarna beskriver att det finns delade meningar om utformandet av en ny kyrka inom församlingen, där personer som jobbar inom kyrkan är mer öppna för förändring än andra församlingsbor som ser mer till kyrkans yttre. Då som ett riktmärke på orten eller något lokalt betydelsefullt.⁷

Älvestad

Följande beskrivning av Älvestad kyrka med omgivningar är ett utdrag ur Östergötlands läns museums kulturhistoriska karaktärisering av Älvestad kyrka.⁸

Kyrkobyggnaden

Kyrkan är ursprungligen en romansk stenkyrka, troligen från senare delen av 1100-talet, med torn. Den hade då ett smalare kor och det är ännu inte klarlagt om korets avslutades i öster med en absid. Under senmedeltiden utvidgades kyrkan åt öster (från dagens mittfönster i långhuset till öster om kordörren) och fick en salformad plan. En murverksdokumentation från 1968 visar igensatta öppningar - bl a olika typer av fönsteröppningar som tagits upp i kyrkans väggar under skilda perioder. Efter branden år 2007 har det framkommit fragment av medeltida figurmåleri på södra korväggen, troligen från förra delen av 1400-talet. De kan ha tillkommit när kyrkan byggdes om och eventuellt valvslogs i samband med detta. Till medeltiden hör även fyra järndörrar: dörren mellan sakristian och koret, dörren till nedre tornrummet, dörren som står löst i tornrummet samt en järndörr mellan de två tornrummen i tornets andra våning.

År 1756 utvidgades kyrkan åt norr och öster till en salkyrka med rakslutet kor av murmästaren och klockaren Anders Hansson från Kärna. Han var verksam vid flera kyrkoombyggnader. Vid ombyggnaden använde man sig av sten från den rivna delen av medeltidskyrkan. Innan branden år 2007 syntes detta bl a i sockeln i norra långhusväggen. Efter branden visade det sig att stora delar av den nya nordväggen upp till fönsterhöjd var uppförd av sten från den medeltida kyrkan.

---

⁵ Kyrkan brinner sid 24 och 31

⁶ Kyrkan brinner sid 34 -35

⁷ Kyrkan brinner sid 9

⁸ Kulturhistorisk inventering av Älvestad kyrka, Östergötlands länsmuseum 2003, omarbetad 2007.

Taket i kyrkorummet byggdes som ett tunnvalvt bräddtak. Sakristian tillbyggdes under 1768-1773 av murmästare Peder Palmgren. Bland inventarierna från 1700-talet märks orgelfasaden till Jonas Wistenius orgel från 1776. Själva orgelverket har senare ersatts. Jonas Wistenius (1700-1777) grundade en framgångsrik orgelbyggerverkstad i Linköping. Altartavlan och nuvarande predikstolen skänktes 1779 av Carl Gustaf von Roxendorff och Hedvig Fredrica de Geer. Altartavlan har en ovanlig utformning då den är delad i sex stycken "småtavlor". Vid konserveringsarbeten har det framkommit en signatur på en av tavlorna: "Hans J Bergeman" och ett årtal som troligen är 1712. Ljudtaket till 1700- talets predikstol placerades i sakristian på 1920-talet och idag är det istället ljudtaket från 1600-talets predikstol, som fanns i kyrkorummet. Kvar från det äldre kyrkorummet fanns förutom predikstolens ljudtak från 1661 bl a ett altarskåp från ca 1450-1475 och en dopfont av mässing från 1600-talet. Under koret ligger gravkoret för släkten von Roxendorff. I kyrkan hängde två begravningsvapen som hör till släkten Niethoff på Borrige, som även skänkt mässingsdopfunten till kyrkan.

År 1836 ersattes tornets spira av en tornlanternin efter ritningar av Abraham Nyström. Den gav kyrkans exteriör en nyklassicistisk prägel. Fönstren i långhuset var troligen ej från 1756 års ombyggnad. De kan ha tillkommit vid en ombyggnad på 1800-talet, eventuellt 1868. Inga säkra uppgifter om vad som gjordes 1868 har dock påträffats i källmaterialet.

I samband med en ombyggnad av orgeln 1937 byggdes orgelläktaren om. Den utvidgades något och sänktes dessutom. Ansvarig för arbetena var arkitekt Johannes Dahl, Tranås. År 1949 genomfördes nästa förändring, då under ledning av arkitekt Kurt von Schmalensee, Norrköping. Bänkarna kortades, så att en gång bildades utmed kyrkans norra och södra vägg, sakristian inreddes även för gudstjänstämål och ett bisättningsrum byggdes under sakristian. Vid detta tillfälle tillkom sakristians kopplade fönster. Vid en restaurering 1994 med Jerk Alton som arkitekt tillkom läktarunderbyggnaden med bl a toalett och kapprum. En omfattande färgsättning gjordes av kyrkorummet och koret förändrades delvis genom att korbänkarna kortades av åt väster.

Kyrkan ligger på en ås med småskalig bybebyggelse i väster, landsvägen i söder, och lägre liggande åkermark i norr och öster. Söder om landsvägen ligger bebyggelse som hör till byn Älvestad. Här ligger också församlingshemmet som är inrymt i en äldre byggnad med fasader klädda med gråmålad träpanel. I norr och öster finns lägre liggande jordbruksmark.

Församlingshemmet

Församlingshemmet är ett av fem stycken i Fornåsa församling. Här hålls större kaffesamkväm, auktioner, luncher och liknande. De flesta av dessa anordnas av Älvestads två syföreningar, varav en av dessa även använder församlingshemmet som möteslokal. Inom församlingen har diskussioner förts om att sälja av församlingshemmen.

Älvestads församlingshem (foto: Emma Jonsson)

Skolan/hembygdsgården

Älvestads hembygdsförening startades 1990 och inryms sedan dess i Älvestads före detta skola. Endast en av dem jag talat med nämner hembygdsgården. Intervjuperson 5 berättar att den används som ungdomsgård och att övervåningen används för vätkurser. Hon berättar också att Älvestads församlingshem gjordes i ordning på 80-talet och att innan dess så hölls syföreningsauktioner och andra större kyrkorelaterade aktiviteter i skolan, som upphörde med sin verksamhet 1972. Enligt hemsidan innehar hembygdsföreningen ett arkiv med samlade dokument om Älvestad som tidningsartiklar och fotosamlingar.⁹ I och med att hembygdsgården används som ungdomsgård finns alltså ett andra "socialt centrum" i Älvestad socken som framförallt nyttjas av bygdens yngre invånare.

Pastoratet

Den första januari 2008, det vill säga lite mindre än ett år efter branden, slogs Älvestad, Fornåsa, Lönsås, Ekebyborna och Ask församlingar samman och bildade Fornåsa församling. Detta beslut var dock taget redan före branden. Enligt statistiska centralbyrån hade dåvarande Älvestad församling 298 medlemmar vid slutet av 2006. Sammanlagt hade de då fem församlingarna 2146 medlemmar.¹⁰

⁹<http://www.kulturarvostergotland.se/default.asp?frmMain=/tplShowArticle.asp&ClientID=0&CategoryID=5158&ArticleID=198937&hist=2> [090904]

¹⁰ www.scb.se/statistik/BE/BE0101/2006A01/be0101tab5forsaml06.xls [090904]

Efterspelet

Den närmaste tiden efter branden

Då det upptäckts att branden spridit sig till kyrkan fattades beslutet att kyrkans inventarier skulle utrymmas och läns museet kontaktades. En stor del av kyrkans inventarier lyckades räddas och kunde tas om hand under ledning av läns museets 1:e konservator Eva Ringborg. Några av de räddade inventarierna är ett altarskåp från 1400-talet, en senmedeltida processionsstav, kyrksilver och kyrkans textilier. Kyrkans medeltida dörrar, orgel och predikstol blev dock kvar.¹¹ Majoriteten av de räddade inventarierna finns idag utspridda bland de andra kyrkorna och församlingshemmen. Några vattenskadade inventarier, främst böcker, fanns även nedfrysta i Linköping.

Utöver de nämnda inventarier som räddades under branden finns en del andra som är värda att ta upp för att belysa sockenkyrkans betydelse för en liten församling som Älvestad. Dels sådana som gick förlorade och några som klarade sig. Kyrkvaktmästaren berättar för mig att det i sakristian fanns aska inlåst i väntan på att begravas i minneslunden. Denna räddades. Ljus kronorna klarade sig alla undan branden, till och med kristallkronan som blev kvar i tornrummet. En av de saker som gick förlorade var dock en detaljerad gravkarta med urnornas placeringar utritade. I kassaskåpet hade syföreningens ordförande placerat en kassabok från 1915. Även den klarade sig undan branden. På hösten 2007 ordnades middag och diplomutdelning i församlingshemmet för församlingsbor som hjälpt till vid evakueringen. Detta under ledning av Biskop Martin Lind som även besökte platsen dagen efter branden. Även försäkringsbolaget besökte platsen snart efter branden.

Tiden efter branden verkar den mediala och den lokala uppmärksamheten ha gått åt helt olika håll. Många av dem jag pratat med berättar att tankarna då i första hand kretsade kring tillståndet för den skadade verkstadsarbetaren. Ett missnöje verkar även finnas över att den mediala rapporteringen inte bevakat den skadade mannens tillstånd i tillräckligt stor utsträckning. Utöver detta har vissa uttryckt irritation över att en av brandmännen benämns som hjälte och fått göra flertalet intervjuer och att rapporteringen kring honom överskuggat den allvarligt skadade pojken. Ett axplock från mediebevakningen finns samlat i Östergötlands läns museums rapport.

En annan sak som verkar ha tagit upp folks tankar var den stundande syföreningsauktionen som skulle hållas dagen efter branden. Flera personer har berättat att det var så mycket praktiskt att stå i med auktionen att man inte hann tänka på att kyrkan brunnit. Auktionen hölls som planerat på fredagen i församlingshemmet som då var fullt med nyevakuerade inventarier från kyrkan.

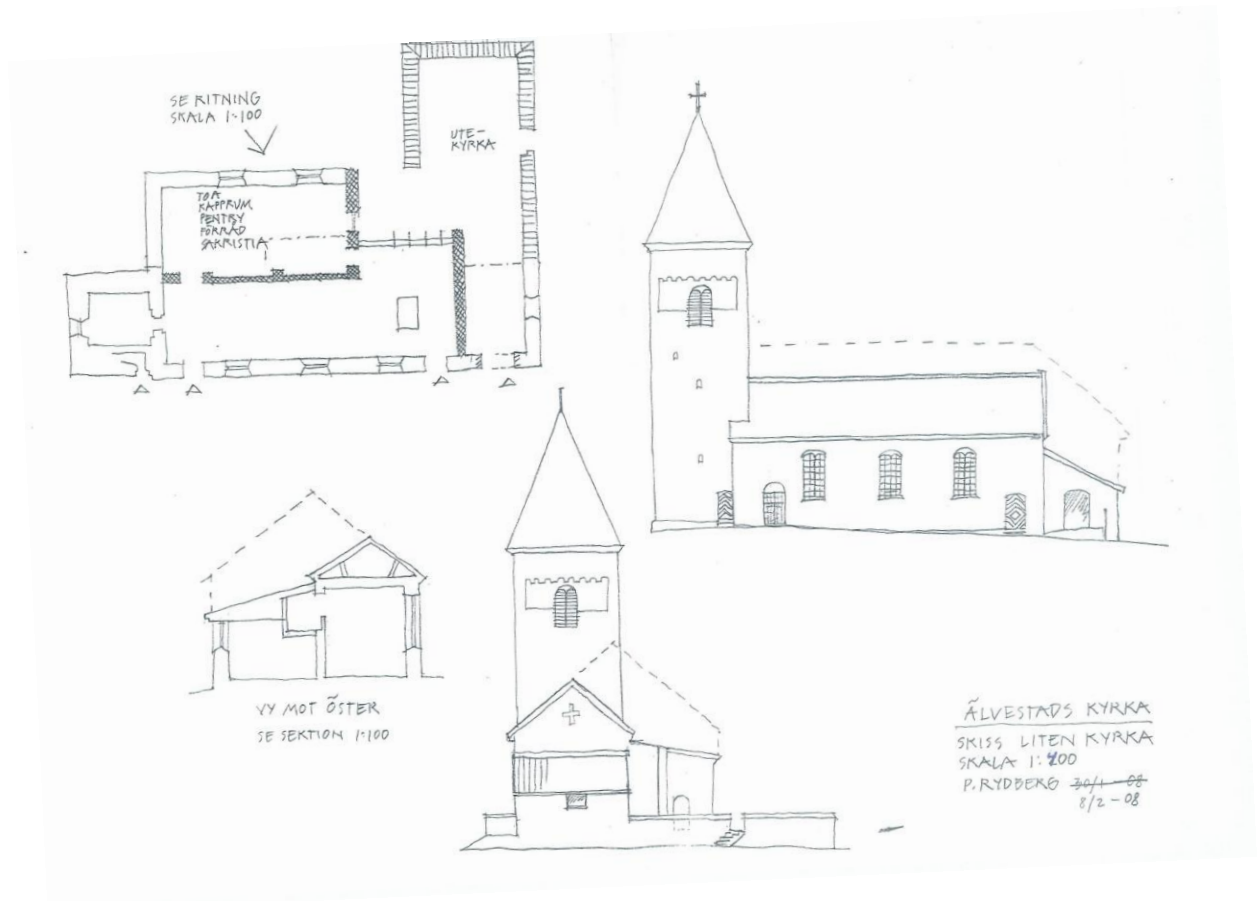
---

¹¹ Arkeologisk uppröjning efter branden i Älvestads kyrka, Östergötlands läns museum 2008:40, sid 22-25

Nybyggnadsplaner

Relativt snabbt fattas beslutet att kyrkan ska återuppbyggas efter en ritning av arkitekt Per Rydberg kallad "liten kyrka". Den nya kyrkan kommer att byggas som en medeltida kyrka i anslutning till tornet och norra muren. Totalt ska kyrkan rymma ca 60 personer samt läktare och plats för ca 12 kaffegäster i tornrummet. Utöver tornrum och kyrksal kommer pentry, toalett, sakristia och förråd finnas. Delar av de kvarvarande nord- och östmurarna ska rivas till lägre höjd och innanför dessa ska en utekyrka anläggas.

Ritning Per Rydberg

Vägen dit

Under beslutsprocessen har ett antal aktörer påverkat det slutgiltiga resultatet. En kort redovisning av dessa grupper kan förhoppningsvis öka förståelsen för hur det kommit att bli som det blivit. Efter branden gjordes en omfattande arkeologisk undersökning och uppröjning av kyrkan av Östergötlands länsmuseum. Under denna undersökning påträffades bitar av medeltida kalkmålerier som tidigare dolts under nyare putslager. I min mening har tre faktorer framför andra påverkat återuppbyggnaden av Älvestad kyrka. Dessa är *kulturminneslagen, försäkringen* och *kyrkogården*, se vidare nedan.

Enligt kapitel 4 i kulturminneslagen ska alla förändringar av kyrkobyggnader uppförda före 1940 godkännas av lässtyrelsen. Murarna i tornet och södra väggen i Älvestad kyrka

härstammar från 1100-talet och för att dessa efter branden skulle få rivas krävdes alltså länsstyrelsens tillstånd, vilket sannolikt inte skulle ges. Detta innebar att alternativet att riva kyrkan i sin helhet blev omöjligt. Tornet och den södra väggen måste dessutom bevaras och tas om hand. Alltså stod församlingen med alternativet att antingen ha en ruin eller bygga kyrka, och båda alternativen kräver underhåll i framtiden.

En faktor som haft avgörande roll är den försäkring som församlingen haft på kyrkan. Enligt försäkringsbolaget fanns för Älvestad kyrka ett återställandekrav för att få ut hela försäkringsbeloppet, på 22,4 miljoner. Detta innebär att för att få ut hela summan var församlingen tvungen att bygga en likvärdig byggnad för samma ändamål som den ursprungliga. Hade församlingen valt att inte göra så hade ett basbelopp betalats ut samt ett belopp motsvarande tomtens och byggnadens marknadsvärde, vilket i princip är omöjligt att uppskatta för en kyrka med tillhörande kyrkogård på den östgötska landsbygden.¹²

En annan grupp som påverkat är Älvestads syförening, främst som flitig användare av kyrkan och församlingshemmet. Syföreningen i Älvestad bildades 1897 och har för närvarande 6 medlemmar, alla över 70 år. De håller auktioner och samlar in pengar, för tillfället för att bidra till kyrkans återuppbyggnad. Tidigare har införskaffats möbler, dekorationer, porslin med mera. Syföreningen anordnar även lunch på tacksägelsedagen och midsommardagen och vad som kallas församlingsdagen då församlingens äldre invånare bjuds in till lunch och bussresa till olika lokala sevärdheter. Dessa aktiviteter har som jag uppfattat det hållits huvudsakligen i kyrkan och församlingshemmet, och i anslutning till gudstjänster.

Ett studiebesök gjordes som tidigare nämnts till Ryssby kyrka då intresserade församlingsbor bjöds in att följa med. Det samlade intrycket verkar ha varit att den kyrka som byggts upp i Ryssby förvisso var fin men alldeles för stor. Kyrksalen är byggd med plats för 120 personer och i byggnaden är även administrativa lokaler inrymda. Intervjuperson 6 berättar att vid besöket kändes kyrkan onödigt stor och det ekade i kyrksalen.

Varför arkitekt Per Rydberg fick uppdraget att bygga upp Älvestad kyrka är för mig lite oklart. De jag talat med berättar att de hört att han har erfarenhet av att jobba med kyrkor från Vadstena. Han verkar mer eller mindre ha engagerats från början. Från den 11 juli 2007 finns skrivet i ett protokoll att "församlingen har beslutat utse Per som arkitekt och byggledare", hur denna beslutsprocess gått till framgår inte. Någon arkitekttävling eller utlysning av posten har inte förekommit, vilket framförts klagomål på under intervjuerna. Från mötesprotokollen framgår att Jerk Alton lämnat anbud. Alton var involverad i renoveringen 1994 och har även lett återuppbyggnaden av Ryssby kyrka. Enligt ledningsgruppen verkar dock inte återanställandet av Alton ha varit ett alternativ. Per Rydberg rekommenderades även av stiftet och länsstyrelsen.

---

¹² Samtal med Jan Vilo, Östgöta Brandstadsbolag, 090625

Möten

Första mötet kom det mycket folk och alla var helt övertygade om att kyrkan skulle byggas upp exakt som den alltid har varit, alla såg ju kyrka framför sig. Men sen för varje gång vi träffades så blev det mindre och mindre människor som engagerade sig.¹³

Som jag har uppfattat det har det hållits cirka 3-4 inledande möten med allmänheten. Därefter byggmöten och liknande med ledningsgrupp och berörda ca en gång i månaden. Mycket kontakt verkar ske internt inom ledningsgruppen via mail och liknande. Under återuppbyggnaden sker nu regelbundna byggmöten med berörda parter. Intervjuperson 6 berättar att ledningsgruppen resonerat som så att man har haft en massa möten och resonerat med församlingen men att det inte är hållbart när man "ska börja arbeta". Han uttrycker det som att det blir ledningsgruppens medlemmar som får bestämma det sista och fatta beslut, efter att ha lyssnat på församlingen. Någon djupare diskussion om att inte bygga upp kyrkan har inte förts.

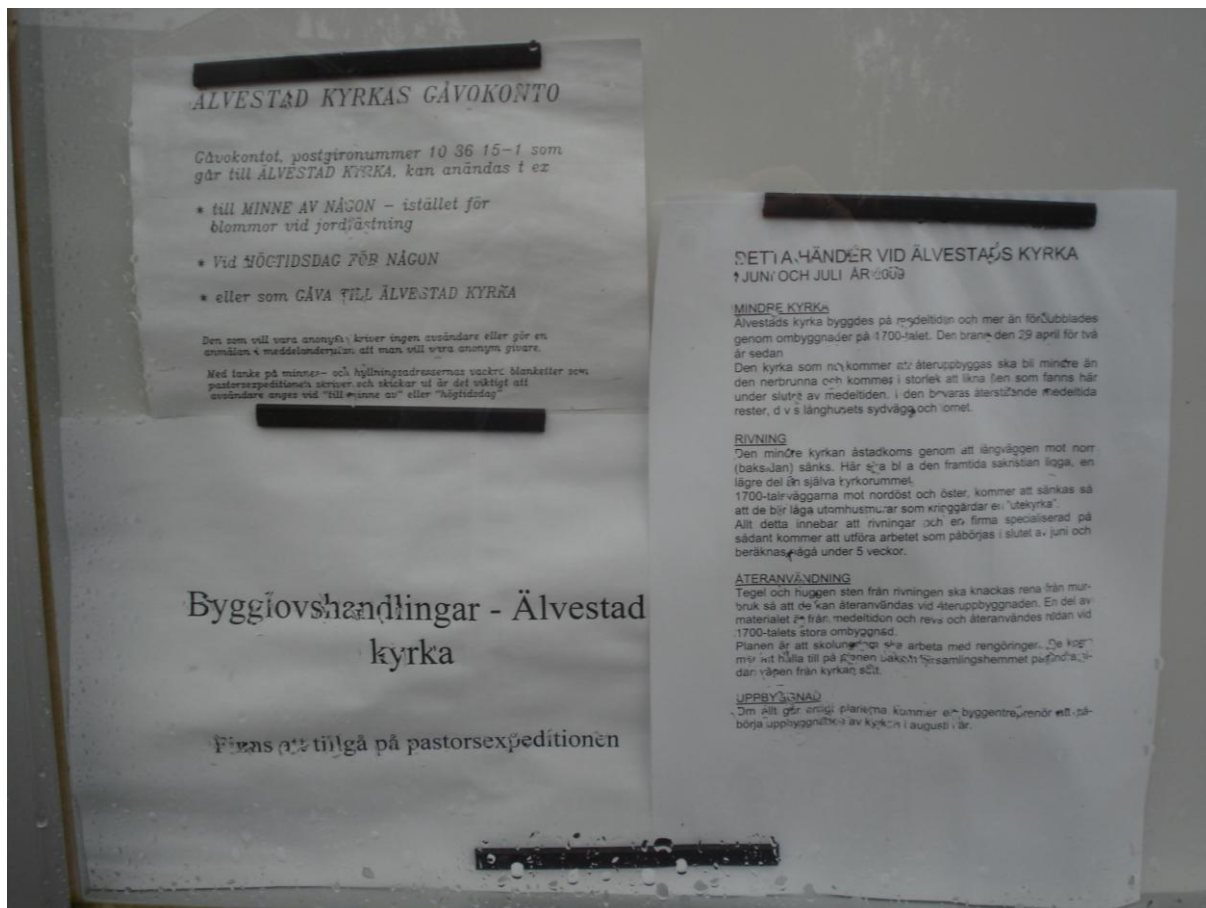
Under de inledande diskussionerna gjorde man så att de intresserade delades upp i olika grupper. Dessa grupper fick sedan träffas privat och därefter presentera förslag på stormötena. Hur många grupper som fanns och hur många personer som varit delaktiga har varit svårt att få rätsida på. Det verkar ha rört sig om tre eller fyra stycken med en handfull personer i varje. Vilka dessa grupper har bestått av är också lite luddigt. Grannarna har varit en och syföreningen en annan. Det talas om att man delades in efter ålder, en ungdomsgrupp och en äldre grupp. Intervjuperson 2 uttrycker det så att man tog fram förslagsgrupper som skulle titta på hur man såg på uppbyggnad och vad man tyckte var väsentligt att få inne i kyrkan.

Hur dessa möten har gått till är svårt att veta då de har skett informellt hemma hos deltagarna. Dessa har träffats och diskuterat och därefter presenterat sina förslag för ledningsgruppen på stormötena. Det verkar som att ett problem har varit att diskutera dessa förslag (tre stycken utöver Rydbergs) utifrån ett konkret underlag då grupperna till skillnad från arkitekten Rydberg inte har haft kunskap, medel och material att presentera förslagen på samma villkor. Det vill säga ta fram konkreta ritningar och modeller, göra kostnadsuträkningar samt söka stöd för sitt förslag inom församlingen och kyrkan. Vissa av deltagarna i dessa grupper har berättat att de efter övertalning manat Rydberg att ta fram en modell på förslaget "tak över hela" samt en preliminär kostnadsberäkning. De övriga två förslagen har mig veterligen inte presenterats på detta sätt. Klagomål har även framförts på att de övriga förslagen på mötena inte fått samma tid att presenteras som Rydbergs "liten kyrka". En person ur ledningsgruppen berättar dessutom att man aktivt propagerade för detta förslag.

---

¹³ Intervjuperson 6

Protokoll och inbjudningar till möten finns att tillgå på pastorexpeditionen. Protokollen har vad jag vet inte satts upp på någon anslagstavla. Jag har heller inte funnit några protokoll från de allmänna mötena, dock finns minnesanteckningar skrivna av Rydberg. Hur samtalen på dessa möten har sett ut är därför oklart. Till de första allmänna mötena bjöds dåvarande Älvestads församling in genom att inbjudningar lades i brevlådor, sattes upp på kungörelsetavlor och annonser sattes in i tidningarna. Efter det verkar informationen om nästkommande möten annonserats på mötena och till arbetsgrupperna eller genom att man het enkelt frågat någon ur ledningsgruppen.

Anslagstavla på kyrkogården i Älvestad (foto: Emma Jonsson)

Samma princip verkar ha tillämpats när det gäller att informera församlingen om processen och vilka beslut som tagits. Protokollen från mötena har samlats i en pärm på pastorexpeditionen. Kyrkorådets och kyrkonämndens möten har varit öppna för alla. Information ska ha satts upp på anslagstavlan utanför kyrkan och närvarande på kyrkkaffet har kunnat få en uppdatering. Ledningsgruppen påpekar att tyvärr har efterfrågan på denna information inte varit särskilt stor.

Stor förvirring verkar råda inom församlingen angående de ekonomiska faktorerna. Under intervjuerna har uttryckts oro för framför allt kostnaderna för de arkeologiska undersökningarna, trots att dessa kommer att bekostas av stiftet genom kyrkoantikvarisk

ersättning. Även försäkringsbeloppet och villkoren för utbetalandet av detta finns olika teorier om bland församlingsborna. Troligen hade ledningsgruppen kunnat undvika denna förvirring genom att vara ännu tydligare med vad som skett under beslutsprocessen.

De församlingsmedlemmar jag talat med verkar ha mycket olika uppfattningar om hur beslutsprocessen gått till. Många är nöjda och har stor tillit till arkitekt och ledningsgrupp. Flera andra har däremot uttryckt en känsla av att de inte blivit lyssnade på. De har berättat att det finns en känsla av att man har haft möten och man har fått säga sitt men i slutändan har ändå ledningsgruppen gjort som de tyckt varit bäst. Från ledningsgruppens håll påpekar man att man varit så lyhörd som möjligt. Trots det har en del underliga situationer uppstått. Ett exempel på detta är de tidigare planerade omklädningsrummen för vaktmästarna som de själva inte säger sig ha något behov av, eller de olika uppfattningarna om hur stor plats som behöver avsättas för kyrkkaffe.

Intervjupersonernas syn på återuppbyggnad och beslutsprocess

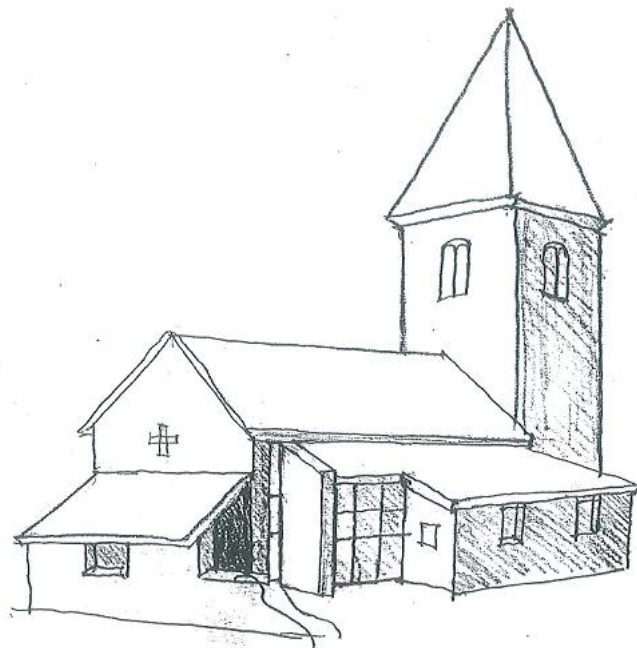
Återuppbyggnad

I Sveriges radios inspelning från ett av de tidigaste mötena efter branden hörs hur ordföranden för mötet inleder med att fråga, inte *om* utan *hur* ska vi bygga upp kyrkan? Birgitta Nilsson berättar under intervjun att alternativet att inte bygga upp kyrkan aldrig riktigt diskuterades. Själv säger hon sig vara den enda som uttryckt den åsikten, men hon tror att det kan ha funnits andra som delat den. Frågan är om dessa personer fanns och om de hade vågat uttrycka sin åsikt om attityden på mötet varit en annan. Intervjuperson 4 berättar att han i början tänkte att en ny kyrka inte var nödvändigt men att han snart insåg att det inte var möjligt att driva den linjen.

Inga större önskemål gällande kyrkans utformning, utöver de tre förslagen, har kommit fram. Exteriört har diskussionerna främst rört utformningen av tornet och pulpettaket på nordsidan. Förvånansvärt få önskemål rörande interiören har lagts fram. Intervjuperson 7 önskar möjlighet till kyrkkaffe och berättar om syföreningens planer på att köpa en diskmaskin till församlingsgården. Hon vill inte heller att gravkoret fylls igen eftersom det klarade sig så bra undan branden. Intervjuperson 2 berättar att planen är att gravkoret ska stängas igen med en betongplatta men att det inte ska fyllas, framtidens arkeologer ska ha möjlighet att öppna upp och kika in. Hur det tillslut blir med gravkoret återstår att se. Intervjuperson 6 berättar att man vill ha ett glasskåp med bilder från branden och återuppbyggnaden som ett minne. Alla jag talat med har sagt att det är viktigt att inventarierna kommer tillbaka till kyrkan.

Intervjuperson 8 berättar om förslaget som en av grupperna lade fram. De tyckte att man skulle ha behållit murarna som de var, eftersom de var besiktigade och godkända att bygga på. Ett tak skulle läggas över hela byggnaden. Precis som i Trönö kyrka skulle utrymmet delas i hälften och den västra delen med tornet skulle bli kyrka. Den östra delen skulle behållas kall med grusat golv. Denna del skulle kunna brukas på sommaren. En kostnadsberäkning gjordes och detta förslag beräknades bli billigare än förslaget "liten kyrka". Vid denna punkt återkommer dock argumentet om underhållskostnader och det menas att dessa skulle bli högre om förslaget gått igenom. Intervjuperson 8 berättar vidare att han tvivlar på detta då den uppvärmda ytan endast skulle varit något större än i "liten kyrka". Jag har inte sett någon ritning på grannarnas förslag.

En del av Rydbergs ritning som orsakat mycket rabalder i församlingen är det snedtak (pulpettaket) som ska placeras ut från norra muren. Kritiken lyder att detta tak ser ut som ett ladugårdstak och att det inte passar in i kyrkomiljön. Intervjuperson 6 berättar att han själv inte varit så nöjd med lösningen men att Rydberg försökt hitta en annan lösning men ingen har blivit bra invändigt och att det viktigaste är att kunna utnyttja lokalerna på ett praktiskt sätt. Eventuellt kan motståndet mot det så kallade ladugårdstaket ses som ett uttryck för missnöjet över att inte fått sina förslag igenom under beslutsprocessen. De som är missnöjda med taket är framförallt grannar som bor i närheten och som ser kyrkan dagligen, det vill säga samma personer som förespråkade en återuppbyggnad av exteriören. Ledningsgruppens alla medlemmar bor med längre avstånd till kyrkan och åsikten bland de mer närboende verkar finnas att ledningsgruppen därför har lättare att acceptera denna lösning, eftersom de slipper se den.

27/2 - 08

Ritning Per Rydberg

Ett annat hett ämne har varit utformningen av tornet. Önskemål har framförts om att man skulle kunna ha ett öppet torn så att kyrkbesökare kunde gå runt och titta på utsikten från tornet. Detta förslag har inte drivits igenom, varför vet jag inte. Intervjuperson 6 avfärdade det förslaget under intervjun med att så har det inte varit förut. Den huvudsakliga diskussionen kring tornet har dock rört sig om utformningen av tornets övre del. Intervjuperson 2 berättade att många sagt sig vilja ha kvar den gamla lanterninen på tornet, eftersom de växt upp med det och kyrkan alltid har sett ut så. Andra har berättat att de gärna skulle se det gamla förgyllda korset på tornets topp. Både Intervjuperson 6 och Intervjuperson 2 ur ledningsgruppen avfärdar med bestämdhet båda dessa förslag med motiveringen att "bygger vi en medeltida kyrka så ska vi ha ett medeltida torn". Vilket förvisso kan verka rimligt men ett så pass starkt uttryckt önskemål från stora delar av församlingen kanske inte helt bör ignoreras. En möjlighet är att behålla korset men att placera det på något annat ställe, eller att ha ett liknande men mindre kors på tornets spira.

Tornets förgyllda kors efter branden (foto: Gunnar Nordanskog)

Kyrkogården

De flesta har sagt att det skulle se tråkigt, övergivet eller ödsligt ut om kyrkan inte fanns på kyrkogården. Även de som inte nödvändigtvis vill ha en ny kyrka tycker ändå att där måste finnas *något*. De flesta har anhängare på kyrkogården och när jag försökt trycka på frågan om varför en kyrka är så viktig har detta faktum kommit upp, som en förklaring som jag genast bör acceptera. Det verkar som att viljan att få vila på en beständig plats är mycket stark,

kanske ses kyrkan som en garanti för detta. Det vill säga att så länge en kyrka vakar över graven finns ingen risk för att platsen på något sätt kommer att störas. Flera nämner också att det är viktigt med en vacker kyrkogård och att en ruin skulle bidra till en mindre trevlig stämning. Intervjuperson 3 förklarar att en kyrkogård med en ruin på inte skulle se så rolig ut, den skulle se övergiven ut. Intervjuperson 7 berättar att det skulle vara förfärligt att ha en ödekyrkogård, kyrkan och kyrkogården hör ihop på något sätt och att det ofta är så att man besöker båda på samma gång.

Många talar om kyrkogården utan kyrka som en ödekyrkogård. Om det är deras benämning på en kyrkogård utan kyrka eller om de föreställer sig att man skulle sluta gravsätta folk där vet jag inte. Troligen skulle gravsättning fortfarande skett även om kyrkan inte byggts upp. Intervjuperson 5 berättar att det är betydligt fler kremeringar än jordbegravningar i Älvestad men att man vid jordbegravning ändå inte följer med kistan ut till graven. Något hinder för gravsättning i Älvestad men med begravningsgudstjänst i någon av de andra kyrkorna finns alltså inte. Hon poängterar också att kyrkan inte har stått öppen och att man därför inte har kunnat besöka kyrkan samtidigt med kyrkogården.

Inventarier

Viljan att de räddade inventarierna ska återvända till Älvestad efter återuppbyggnaden är stark. Intervjuperson 3 påpekar att det bland folk nog finns en rädsla för att inventarierna ska bli kvar i de kyrkor där de är utplacerade nu. Församlingen har samlat och donerat inventarier i hundratals år, berättar Intervjuperson 1. Givetvis är de betydelsefulla för bygden. Intervjuperson 7 berättar att syföreningen donerat mycket till kyrkan tidigare och gärna vill hjälpa till att dekorera den nya kyrkan.

Församlingshem

Intervjuperson 6 berättar att det har varit mycket debatt angående församlingshemmen, framförallt angående behovet av ett församlingshem till varje kyrka. Det vill säga fem stycken församlingshem till fem kyrkor. Han påpekar att de bidrar till en stor kostnad för församlingen. Flera personer jag har talat med berättar att planen är att i alla fall kyrkkaffet ska kunna hållas i kyrkan. Kyrkan ska inredas med pentry och lösa stolar så att församlingshemmets aktiviteter kan inrymmas i kyrkan. Frågan om huruvida församlingshemmen kommer att säljas eller inte ligger för närvarande på is. Intervjuperson 2 tänker att försäljningen av dessa eventuellt kan leda till ett enande av Fornåsa församling. Detta genom att alla, oavsett vilken församling de tidigare tillhört, då går till samma församlingshem.

En av personerna jag talat med trycker hårt på betydelsen av att få behålla församlingshemmet. Här är samlingspunkten för all social gemenskap i området menar hon. Troligen är syföreningens verksamhet till stor del beroende av församlingshemmet. Till största delen på grund av utrymmet, och detta ännu mer då kyrkan byggs upp i avsevärt

mindre skala. Utrymme för mindre kaffesammankomster och ett pentry kommer enligt ritningen att finnas. Uppgifterna om antalet besökare på dessa kaffesammankomster varierar dock kraftigt. Enligt planen för nya kyrkan ska plats finnas för 10 till 12 kaffedrickare. Intervjuperson 7 nämner dock att antalet besökare tidigare kommit upp i mellan 30 – 40 personer. Frågan uppstår då varför en kyrka byggs med utrymme för kyrkkaffe, där bara en fjärdedel av de eventuella kaffegästerna får plats. Resultatet blir då troligen att kyrkkaffet får hållas i församlingshemmet, något som flera personer ansett vara negativt av flera olika anledningar.

Räddningsarbete

Mycket kritik har riktats mot räddningstjänsten och deras agerande. Först och främst finns frågetecken kring vilken information som räddningstjänsten fick vid larmandet. En granne till kyrkan berättar att både hans sambo och flera andra grannar larmat sos och då uttryckligen sagt dels att de skulle "ta med allt de hade" samt att det låg en kyrka i närheten. Var det eventuella kommunikationsproblemet låg är svårt att säga då larminspelningar generellt är svåra att få tag på, så också i detta fall. Mesta delen av den övriga kritiken rör sig om saker som tas upp i brandrapporten. Som att situationen upplevts som kaotisk med flera räddningsarbetare från olika håll utan direkt ledning. En annan sak som tagits upp både i rapporten och inom församlingen är att räddningstjänsten periodvis inte har haft tillräckligt med vatten och slangar. Många verkar känna en sorg över att branden ens kunnat hända, och att när den väl gjorde det så förvärrades situationen av ett bristfälligt räddningsarbete.

Ingången till sakristian efter branden (foto: Gunnar Nordanskog)

Församlinglivet synonymt med socknen?

Församlingssammanslagningen

Huruvida församlingssammanslagningen har påverkat viljan att återuppbygga kyrkan eller inte är svårt att säga. Ingen av dem jag har talat med har tydligt uttryckt någon sådan åsikt. Däremot har de flesta angivit viljan att bevara Älvestad socken som ett argument för en återuppbyggnad. Det verkar troligt att sammanslagningen av församlingarna har uppfattats som ett led i Älvestad sockens försvinnande och att man på grund av detta haft en stark önskan att markera Älvestad som en socken i sin egen rätt. En intressant kommentar är att en kyrka på landsbygden kan ha en viktig funktion som minnesbärare. I och med att kyrkan kanske är den enda officiella byggnaden som finns kvar blir den det ställe där dyrbara sockenminnen samlas. Värt att notera är dessutom att Älvestadsborna fortfarande använder sig av sockenbegreppet trots att det sedan 1862 inte existerar som juridisk term.

De flesta jag talat med har påpekat att det är och har varit svårt att "förflytta sig" över de gamla församlingsgränserna. Intervjuperson 6 berättar att det i varje kyrka finns starka drivkrafter som slår vakt om just sin kyrka. Givetvis skulle Älvestadsborna vara välkomna i till exempel Ask men det verkar finnas en ovilja bland Älvestadsborna att fira gudstjänst i någon av de andra kyrkorna. Efter branden har gudstjänsterna i Älvestad firats i församlingshemmet, inte i någon av de fyra andra kyrkorna församlingen har. En mäsas har till och med firats i maskinhallen som brann. Intervjuperson 2 tror att detta beror på att folk vill hålla liv i bygden trots att kyrkan är borta. Intervjuperson 3 berättar dessutom att sedan branden har inget bröllop och endast en begravning ägt rum, hon tror att folk går och väntar på att "deras" kyrka ska byggas upp igen.

Ett av de starkaste argumenten för en återuppbyggnad som kommit upp under intervjuerna har som sagt varit viljan att bevara och markera Älvestad socken. En stark oro har yttrats för att om kyrkan inte finns kvar så kommer Älvestad så småningom att försvinna. Intervjuperson 1 berättar att Älvestad tidigare varit en egen kommun och att här funnits en skola, men att det enda officiella som nu finns kvar är kyrkan. Försvinner den så kommer Älvestad också att försvinna. Intervjuperson 2 berättar samma sak. Han oroar sig för att Älvestad kommer att bli en del av Fornåsa, ett steg som delvis redan tagits i och med församlingssammanslagningen. Han menar dessutom att även om kyrkan inte nyttjas är den viktig som symbol för bygden.

En liknande tanke verkar finnas kring församlingshemmet och framför allt kyrkkaffet. Man betonar hela tiden vikten av att hålla samman och bevara, och aktiviteterna kring kyrkan verkar vara en viktig del av detta. Kanske är det huvudsakligen vid sådana tillfällen som större delar av socknen samlas. Intervjuperson 2 hoppas också kunna bevara Älvestads tradition av att ha kyrkkaffe efter varje gudstjänst. Åter igen poängteras önskan att kunna ha kaffet i kyrkan. Tanken är att folk blir mer benägna att stanna kvar för en kopp kaffe om de

inte behöver sätta på sig ytterkläder och ta sig någonstans. Kyrkkaffet verkar vara en viktig kommunikationsplattform för församlingen.

Återuppbyggnad eller inte

Varför en ny kyrka?

Som *Kyrkan brinner!* tar upp är den första reaktionen ofta att kyrkan ska byggas upp precis som den var men att den åsikten avtar med tiden. Kanske kan det varit en bra idé att vänta ännu en tid efter branden med att diskutera framtida planer, för att på så sätt ge församlingen tid att sörja och fundera över möjliga alternativ. Flera av dem jag intervjuat förklarar att eftersom det fanns pengar att få från försäkringsbolaget var det lika bra att använda dem, och bygga en kyrka. Troligen är det så att beslutet om återuppbyggnaden helt varit beroende av försäkringspengarna och att debatten om återuppbyggnad, om det nu fanns någon sådan, tog slut i samma stund försäkringsbolaget kopplas in. Eftersom pengarna ändå erbjuds finns ingen anledning att tacka nej, och hade det inte funnits en fullvärdesförsäkring hade det inte heller funnits möjlighet att bygga någon kyrka, hur mycket man än hade velat.

Jag har inte fått intrycket att önskan att bygga upp kyrkan precis som den var varit särskilt tryckande, däremot har önskan att kyrkan *ska* byggas upp uttryckts omedelbart. Att de som jobbar inom kyrkan skulle vara mer benägna till förändring verkar stämma. Av dem jag har talat med har majoriteten av de anställda eller förtroendevalda inom kyrkan velat bygga upp kyrkan enligt den mindre planen. Flera av dem har dessutom sagt sig inte tycka att det är nödvändigt att bygga upp en ny kyrka alls. Bland dem som inte aktivt arbetar inom kyrkan har åsikterna varit skilda. Jag har dock inte talat med någon som velat bygga upp kyrkan precis som den var. Däremot har dessa personer uttryckt ett större intresse för detaljer som till exempel tornets utformande. I *Kyrkan Brinner!* Beskrivs en tveksamhet mot en återuppbyggnad om den blir alltför omfattande.¹⁴ Med tanke på den totala omgestaltningen i Älvestad och församlingsbornas generella nöjdhet med denna kan det inte sägas stämma i just det här fallet.

Det viktigaste argumentet för en återuppbyggnad utöver de ekonomiska faktorerna är kyrkans placering på en kyrkogård. Alla utom en av dem jag har intervjuat menar att en kyrkogård bör ha en kyrka. Författaren till *Gör en kyrka någon skillnad* beskriver att flera av de intervjuade uttryckt problem med att kyrkogården blir utan kyrka, en man vill till och med inte begravas där om kyrkan rivs. Dock verkar de flesta inte tycka att kyrkogården påverkas

---

¹⁴ Kyrkan brinner, sid 12

Insamling till kyrkans återuppbyggnad, Älvestad kyrkogård (foto: Emma Jonsson)

nämnvärt och det poängteras att det ju finns många kyrkogårdar utan kyrkor.¹⁵ Så är dock inte fallet i Älvestad. Flera av de intervjuade tar upp kyrkogården som ett av de starkare argumenten till varför en ny kyrka måste byggas. Eventuellt påverkas känslan av samhörighet mellan begravningsplats och kyrka av det faktum att Älvestad är en landsbygdsförsamling. I de större städerna är en begravningsplats utan kyrka inte något ovanligt.

Ett problem efter branden har som sagt varit deltagandet på mötena. Majoriteten av deltagarna har varit för en återuppbyggnad, men frågan uppstår om vem det har varit som gått på dessa möten. Intervjuperson 5 uppskattar att där inte varit någon person under 30 år. Vilket är värt att notera då det ju blir dessa personer som i framtiden kommer att få ta hand om kyrkan, och deras kyrkliga engagemang inte verkar särskilt stort. Tvärtom har de ett eget centrum i bygden, hembygdsgården. Som tidigare nämnt upplevs det vara svårt att överskrida de gamla församlingsgränserna, vilket resulterat i att återuppbyggnadsfrågan endast diskuterats av Älvestadsbor trots att frågan ekonomiskt berör hela Fornåsa församling. Intervjuperson 3 nämner att hon tror att fler nog hade velat engagera sig men känt att de inte kunnat eftersom de inte varit bosatta i Älvestad.

¹⁵ Åsa Alftberg och Lotta Eriksson: *Gör en kyrka någon skillnad?* Regionmuseet Kristianstad 2007, Sid 49

En annan poäng är att mötena givetvis bara besökts av personer som varit intresserade nog av kyrkan för att besöka mötena. Detta har förmodligen gett ett helt annat resultat på omröstningar än om hela Älvestad eller hela Fornåsa församling tillfrågats. Enligt Intervjuperson 5 så diskuterades tidigt en enkätundersökning för hela Älvestad, något som inte blev av men som i min mening hade varit en god idé. Vem som ska och inte ska få vara med och bestämma om en kyrka är svårt att säga men en grundidé kan vara att alla som betalar ska få vara med och bestämma. Vilket skulle innebära alla medlemmar i svenska kyrkan bosatta i Fornåsa församling.

Nya kyrkan

Den största poängen med den plan som så småningom kom att röstas igenom verkar ha varit att hålla de framtida underhållskostnaderna så låga som möjligt. Alla i ledningsgruppen poängterar starkt vikten av att hålla dessa kostnader nere. Huruvida planen för "liten kyrka" faktiskt blir billigare än alternativet "tak över hela" är ju svårt att avgöra. En sak som är klar är att församlingen inte kunnat komma ifrån underhållskostnader ens om de valt att inte bygga upp kyrkan eftersom tornet och sydmuren inte får rivas. Det är dock troligt att underhållskostnaderna skulle blivit betydligt mindre om man valt att inte bygga upp en ny kyrka.

En viss klyfta verkar finnas mellan ledningsgruppen och de som nyttjar kyrkan vad det gäller vilken utrustning som bör finnas. Till exempel fanns länge en idé om att kyrkan skulle inrymma dusch och omklädningsrum för församlingens vaktmästare. Kyrkans vaktmästare påpekar dock att hon helst duschar hemma och därför inte har något behov av en dusch i kyrkan. Ett annat exempel är som tidigare nämnts uppfattningen om hur många besökare kyrkkaffet kommer komma att ha. Intervjuperson 7 önskar sig som sagt en diskmaskin i församlingsgården, kanske hade det varit en bra idé att inrymma en sådan i kyrkans planerade pentry.

Trots att några av dem jag talat med har framfört klagomål, framförallt gällande hur mycket gehör de fått för sina idéer, verkar de flesta nöjda med Per Rydberg. De jag talat med i ledningsgruppen berättar att Rydberg är flexibel och lätt att samarbeta med, samt att han har en förmåga att kombinera nytt och gammalt. Bland de församlingsbor jag talat med verkar han ha stort förtroende. De huvudsakliga klagomålen har rört en (upplevd) ovilja från Rydbergs sida att dels inkorporera församlingsmedlemmarnas förslag i sin ritning och att göra modeller och kostnadsberäkningar på de andra förslagen.

Bland dem jag har talat med har det egentligen aldrig funnits någon stark önskan om att bygga upp kyrkan precis som hon var, speciellt inte efter en tid. Kanske bara några veckor efter branden har diskussionen om de framförallt två huvudsakliga alternativen tagit över helt. Dessa två alternativ är Per Rydbergs förslag "liten kyrka" och det som uppfattats som en önskan om att bygga upp kyrkan precis som den var, "tak över hela". Förslaget "liten

kyrka” har fått stark uppbackning från både arkitekten, ledningsgruppen, stiftet och länsstyrelsen. Det huvudsakliga argumentet har som sagt varit att hålla underhållskostnaderna nere. ”Tak över hela” stöts framför allt av grannarna till kyrkan.

Slutkommentar

Sammanfattningsvis kan sägas att återuppbyggnaden av Älvestad kyrka kommer att ske. Detta till en ritning som de flesta verkar nöjda med. Trots församlingens fyra andra kyrkor finns hos många en stark önskan om att bevara Älvestad kyrka, och därmed Älvestad socken. Hur klokt det är med tanke på framtiden är svårt att säga. Med övertalighet, minskade ekonomiska resurser och ett minskat intresse för Svenska kyrkan i kombination med landsbygdens avfolkning finns risken att Älvestad kyrka inte kommer att användas i så många år. Å andra sidan finns fortfarande starkt engagerade församlingsmedlemmar och förhoppningsvis kan återuppbyggnaden av kyrkan leda till ett ökat engagemang även från övriga församlingen.

Källförteckning

Arkeologisk uppröjning efter branden i Älvestads kyrka, *Rapport Östergötlands länsmuseum 2008:40*

Gör en kyrka någon skillnad? Åsa Alftberg och Lotta Eriksson, Regionmuseet Kristianstad 2007

Insatssammanställning, Räddningstjänsten Motala Vadstena 2007-09-24

Kulturarv Östergötland, Älvestad hembygdsförening
<http://www.kulturarvostergotland.se/default.asp?frmMain=/tplShowArticle.asp&ClientID=0&CategoryID=5158&ArticleID=198937&hist=2> [090904]

Kulturhistorisk inventering av Älvestad kyrka, Östergötlands länsmuseum 2003, omarbetad 2007.

Kyrkan brinner, Rapport från Riksantikvarieämbetet 2004:2

Samtal med Jan Vilo, Östgöta Brandstadsbolag, 2009-06-25

Statistiska centralbyrån, Församlingssammanslagningar år 2006
www.scb.se/statistik/BE/BE0101/2006A01/be0101tab5forsaml06.xls [090904]